

HOOR IK DAAR GEEN PAARDENVOETJES ?

Johan Soetens

Over paardenhoeven en kalkoentjes maar vooral over Amsterdam.

Tussen 1720 en 1750 ontstond een model fles dat uitsluitend voor gebruik in de Lage Landen werd gemaakt en dat door zijn speciale vorm aangeduid wordt als 'Paardenhoef'. Ieder die er een afbeelding van ziet zal direct de reden daarvoor begrijpen. Hoewel het een typisch Hollandse fles betreft wil dat niet zeggen dat ze in Holland gemaakt werden. De behoefte aan flessen werd in die tijd nog voor geen 10% gedekt door de glasblazerijen hier te lande. Verreweg het merendeel werd aangevoerd uit Noord Duitsland, Scandinavië en vooral uit wat nu België heet: uit Brugge en uit de streek rond Charleroi. Omdat men in deze landen kenmerkend verschillende grondstoffen gebruikte kan men aan de hand van

de kleur van de fles meestal wel bepalen waar deze gemaakt is. Bij de import van flessen ging het om grote aantallen en de export naar Holland zorgde voor veel werkgelegenheid bij de glasblazerijen. Een glasblazer deed in die tijd ongeveer vijftien minuten over het maken van een fles en alleen al aan de 500.000 flessen die de glasblazerij van Colnett tussen 1745 en 1750 jaarlijks leverde hadden zo'n dertig glasblazers dus een vol jaar werk. De meeste van deze flessen waren bestemd voor de wijnexport. Echter, de 'Paardenhoef' was geen fles die voor de wijnhandel gemaakt werd. Met zijn brede stabiele basis, zonder afronding aan de bodem en betrekkelijk lange hals was hij bestemd om te dienen als uitschenkfles in taveernes en apotheken of als karaf in het huishouden. Daartoe werd de fles aan de monding vaak voorzien van een kleine uitstulping als schenklip. McNulthy * heeft dit beschreven als een slordigheid maar de 17e eeuwse glasblazers waren allesbehalve slordig en wisten precies wat ze deden en waarom. Wiert Willemszoon Sikkens, schilder en 'glasmaker' begon in 1792 lakken te verkopen in zo'n fles. Die bevindt zich nu in het Sikkens Museum te Sassenheim en markeert aldaar het ontstaan van een internationaal concern. Het is een van de weinige antieke flesmodellen met een hals waaromheen een volle manshand past. Een secundair bewijs voor het feit dat deze fles nooit als specifieke wijnfles is gemaakt ligt in het feit dat er geen 'Paardenhoef' bekend is met het zegel van de eigenaar. De chique gewoonte om zegels te laten aanbrengen was komen overwaaien uit Engeland. Wel treft men flessen aan met

beschildering. In de 19e eeuw werd het mode om deze schenkflessen te beschilderen met zeegezichten of historische voorstellingen.

Links: Oudst bekende Sikkensfles, 1792. Museum Sassenheim. Rechts en onder: 18e eeuwse Paardenhoef met 19e eeuwse beschildering. De achterzijde toont het wapen van Zuid-Holland. Bols Collectie

In het oude proeflokaal van Wijnand Fockink in Amsterdam stond ooit een flink aantal van deze paardenhoef-flessen voorzien van goudopschriften als 'Persico' of 'Liqueur Imperiale'. Aan de andere zijde, de kant van de schenklip, waren deze flessen voorzien van ingekraste maatstrepen en een bijbehorende inhoudsaanduiding. Afhankelijk van het model ging deze tot 700 of tot 900 cc. Wijnand Fockink, opgericht in 1679 en daarmee de oudste en destijds ook de grootste likeurfabriek van Amsterdam serveerde hieruit de geachte clientele een breed assortiment likeuren. Na de overname door Bols in de jaren '50 van de vorige eeuw en de in 1990 volgende sluiting van het proeflokaal kwamen deze flessen in de Bolscollectie terecht. Sinds 1995 is het proeflokaal weer geopend dank zij het feit dat het Krasnapolsky hotel de verwaarloosde pandjes kocht en liet restaureren maar de meeste antieke flessen zijn elders beland.

Door de gewoonte om wijn in liggende flessen te bewaren raakten de 18^e eeuwse bolle flessen gaandeweg plaats voor cilindrische modellen al bleven de eersten nog lang in gebruik. Nog langer moeten de 'paardenhoef' schenkflessen gehandhaafd zijn: er was immers geen praktische reden om deze soms fraai beschilderde flessen

te vervangen, zeker niet in een proeflokaal.

Jarenlang heeft Wijnand Fockink haar likeuren verkocht in een flesmodel dat sterk doet denken aan een wat afgeronde vorm van de 'Paardenhoef'. Vanaf 1745 was de belangrijkste leverancier hiervan de Amsterdamse glashandel Wed. G. Thijssens & Zonen die op haar beurt weer de grootste klant was van de glasfabriek te Delft. Deze was in 1806 in handen gekomen van Jan Boers die in 1838 tevens de firma Thijssens overnam wegens betalingsproblemen. Een aantal flessen, volgens het aangehechte en gezegelde kaartje in 1880 gemaakt in de Delftse fabriek, heb ik een tiental jaren geleden in hun pand aan de Gelderse kade nog aangetroffen. Het zijn de oudste Wijnand Fockink likeurflessen mij bekend en waarschijnlijk is het dit soort flessen dat in 1833 door Thijssens nadrukkelijk werd besteld met naam in de bodem. De uitvinding van een drievoudige klapvorm door de Engelsman Henry Ricketts maakte dat vanaf 1821 mogelijk. Het model zou gehandhaafd blijven tot aan de overname door Bols en was voor het bedrijf zo karakteristiek dat de modelvoering ook doorgezet werd in verpakkingen van aardewerk.

Soortgelijke aardewerk verpakkingen werden overigens ook door Bols op de markt gebracht. Van de Paardenhoef bestond naast de gebruikelijke inhoud van 78 tot ca. 90 cl. ook een kleine uitvoering van 26 cl. die van oudsher werd aangeduid als 'calcoentje'. Over het ontstaan van die naam bestaat veel misverstand. Het zou gerelateerd zijn aan de naam

van een man die door zijn dokter op rantsoen gezet was en die, om toch een fles per dag te kunnen drin dit kleine model liet ontwikkelen of het zou de naam dragen van een wijnhandelaar of fabrikant. Zelfs deel 7 van het Woordenboek der Nederlandse Taal (1926) draagt bij tot dit beeld want op pagina 1003 staat *'thans de benaming van een wijnfleschje met een inhoud van ongeveer 1/5 liter (20 cl.)'* en *'is misschien naar een fabrikant of een tapper genoemd geworden'*. Gelukkig staat op pagina 999 – 1001 dat kalkoen een synoniem is voor paardenhoef. Als zodanig heeft het woord zijn weg gevonden in het Frans (calqhoun) en Engels (calkin) en niet omgekeerd zoals wel eens beweerd wordt. Merkwaardig genoeg noemt het woordenboek enkele 17e eeuwse teksten waarin het woord kalkoen voorkomt waarvan één in verband met wijn, *** terwijl het flesje waarover we het hier hebben pas een kleine honderd jaar later ontstond. Hoewel vanaf het begin der 19e eeuw vrijwel alleen nog cilindrische modellen werden gemaakt bleef dat kleine kalkoentje het volhouden. Een 20 cl. flesje van die naam met een ca. 25% kortere hals dan zijn voorganger stond eind 19^e en eerste helft 20^e eeuw bekend als wijnflesje voor de horeca en had toen dus een geschiedenis van tenminste tweehonderd jaar achter zich. Er zijn zowel mondgeblazen als half-automatisch vervaardigde

exemplaren van bekend en ze komen hoofdzakelijk in (donker) groen glas maar ook in blank en bruin glas voor. Dergelijke flesjes moeten ook in het proeflokaal van Wijnand Fockink in gebruik zijn geweest. Daar stond tot de overname door Bols een unieke collectie kalkoentjes beschilderd met portretten van Amsterdamse burgemeesters van Cornelis Pieterszoon Hooft (1547 – 1626) de vader van de beroemde dichter P.C.Hooft, tot Wim Polak (1924 – 1999) en Schelto Patijn (1936 – 2007).

18^e eeuwse kalkoentje, gerestaureerd (voor- en achterzijde) met afbeelding van Cornelis Pieterszoon Hooft naar een gravure van I. Lamsvelt.

Humanist, libertijn met een brede visie. Afkomstig van een Zaanse geslacht van schippers en graanhandelaren. Vanaf 1578 voerde hij een haringhandel.

In 1584 werd hij lid van de vroedschap. In 1588 burgemeester, een ambt dat hij twaalf maal vervulde. In tegenstelling tot veel van zijn mede-burgemeesters was hij nooit betrokken bij de VOC.

Hij bleef neutraal in de strijd tussen Remonstranten en Contra-Remonstranten, een uitzondering in de door twisten verscheurde Republiek. Zijn rechtschapenheid en onkreukbaar karakter maakte op zijn tijdgenoten diepe indruk. Vondel schreef over hem; *'Een hoofd vol kreucken, een geweten zonder rimpel.'*

Dr Andries Bicker (1586-1652)

Een van de machtigste mannen van Amsterdam, handelsman en diplomaat. Gezant voor de republiek in Zweden, Polen en Brandenburg. Libertijn en republikaan en daardoor constant in conflict met de prinsen van Oranje.

1627 en 1628 burgemeester en lid van de raad. Als koopman zeer gericht tegen doorgaande oorlogshandelingen van de Republiek en groot voorstander van de vrede met Spanje in 1648. Daardoor tegenstander van prins Willem II die voor het voortzetten van de oorlog was en terugtreden eiste van hem en van zijn broer Cornelis als onderdeel van het accoord na een mislukte aanval door de prins op Amsterdam in 1650. Die werd mede vrijdeld doordat een postbode het naderen van de troepen rapporteerde aan de Drost van Muiden, de zoon van Andries Bicker.

Johan Huydecoper van Maarseveen (1599-1661)

Zoon van een der oprichters van de VOC en vanaf 1632 zelf bewindhebber. Koopman en projectontwikkelaar. Van 1650-1660 betrokken bij de bouw van het stadhuis (koninklijk paleis) op de Dam. Kunstliefhebber. Was naar verluid een der eersten die in 1628 werk van Rembrandt aankocht. Zijn huis aan de Singel, gebouwd door Philips Vingbooms, werd in 1943 door een neerstortend Engels vliegtuig verwoest.

Hij was zes maal burgemeester en liet in 1650, tijdens de machtsstrijd tussen Prins Willem II en de Amsterdamse regenten en de daaropvolgende poging tot een aanval op Amsterdam de bruggen open draaien.

Koenraad van Beuningen (1622-1693)

Een der kleurrijkste en tegelijk meest tragische burgemeesters die Amsterdam gekend heeft.

Ooit secretaris van Constantijn Huygens met grote belangstelling voor esoterische wetenschappen. Zeer ontwikkeld en belezen, kenner van de klassieken, intelligent en uiterst betrouwbaar als diplomaat en als handelsman, een echte *mercator sapiens* (wijs koopman). Adviseur van prins Willem III. Van hem is de uitspraak 'De sleutel van de Sont ligt in het IJ'. Hij financierde uit eigen zak het herstel van de Deense vloot. Gezant in Zweden en in Frankrijk waar hij Lodewijk XIV een ultimatum kwam voorleggen namens de drie verbonden landen (Zweden, Engeland en de Republiek) een affront dat de Zonnekoning die de Republiek niet als natie erkende nooit vergeven heeft.

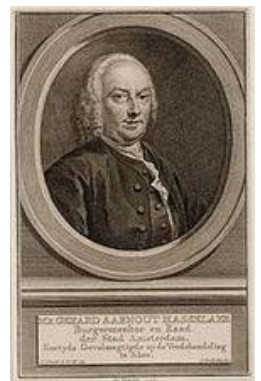
Deze briljante man leed in zijn latere jaren waarschijnlijk aan manische depressie. In 1686, hij was toen 64 jaar, trouwde de vrijgezel met zijn buurvrouw die bekend stond om haar wellustig karakter. Hij verloor zijn vermogen door verkeerde speculatie, verbrandde zijn geld, bekladde zijn huis aan de Amstel 216 met Hebreeuwse en kabbalistische teksten, werd onder curatele gesteld en tot zijn dood toe opgesloten.

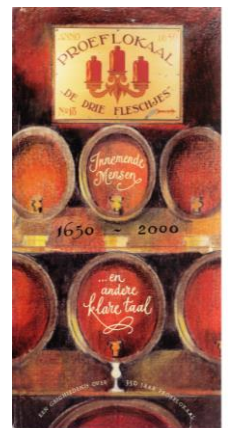

Links: Mr Cornelis Hop (1685-1762) Ambassadeur te Parijs 1718-1726. Daarna meermalen burgemeester van Amsterdam, in 1753, 1756, 1759 en 1762.

Rechts: Gerard Aarnoud Hasselaer (1698-1766) Was in 1751 Ambachtsheer van Amstelveen. Kocht in 1727 het Huis van Loon, Keizersgracht 452, thans museum, en liet dat met handgeschilderd behang decoreren. Afgezant namens de Republiek bij het tekenen van de vrede van Aken in 1748. Burgermeester van Amsterdam in 1749 maar zo verzot op zeilen dat hij de zaken geheel over liet aan zijn collega's. De martiale snor die zijn afbeelding siert op het 18^e eeuwse kalkoentje heb ik op andere afbeeldingen van hem niet terug kunnen vinden.

Wim Polak en Schelto Patijn waren de enige burgemeesters die hun flesje kregen 'bijgezet' terwijl ze nog in het ambt waren. Voor Polak was dat wegens het driehonderd jarig bestaan van Wynand Fockink op 20 augustus 1979 en voor Patijn vanwege het 350 jarig bestaan van het proeflokaal 'De Drie Fleschjes' in de Amsterdamse Gravenstraat op 29 juni 2000. Hier was de vitrine met de circa dertig burgemeesterflesjes terecht gekomen nadat Bols zich uit het proeflokaal van Wijnand Fockinck had teruggetrokken. Om het jubileum te vieren verscheen op initiatief van Joop de Koning, uitbater sinds 1986, het ludieke boekje *Innemende Mensen en Andere Klare Taal*, geschreven door Loebas Huubsz. M.C.Oosterbeek dat behalve de geschiedenis van Bols, Bootz, Wijnand Fockink en de twee proeflokalen ook afbeeldingen van de burgemeesterflesjes bevat. Helaas is daarbij alleen de voorkant te zien en niet de vaak fraaie met familiewapen beschilderde achterzijde. Die zijn ook in het Amsterdamse proeflokaal niet te zien omdat de flesjes uiteraard met de afbeelding van de burgermeesters naar voren staan. Voor het eerst in de geschiedenis worden ze hier in volle glorie afgebeeld. Tevens is getracht te

achterhalen naar welk voorbeeld de burgemeestersportretjes zijn geschilderd. Alle overnames en heen en weer gesleep van archiefstukken heeft inmiddels de kennis verloren doen gaan door wie en wanneer opdracht gegeven werd voor het beschilderen van deze kalkoentjes. In de *Amsterdamse Gids* van 1931 worden er slechts zes genoemd; 'zes oude platte flessen met afbeeldingen van de burgemeesters Hooft, Bicker, Huydekoper, van Beuningen, Hop en Hasselaer'. Inderdaad vormen deze zes flesjes qua leeftijd, model en beschildering een eenheid. Het model is typisch 18^e eeuws met een halspartij die langer is dan hoogte van de buik van de fles en zich daartoe verhoudt als 12 tot 10.

Op de vorige pagina: Mr P.A. Baron van Boetzelaer (1759-1826) Jurist en orangist. Werd in 1814 door Koning Willem I benoemd in de Ridderschap van Holland. Hij en zijn nageslacht mochten sindsdien de titel Baron voeren. Burgemeester van Amsterdam van 1813-1824. Daarna lid Tweede kamer der Staten Generaal.

Hierboven links: P.C. van Boetzelaer Hoewel een beschilderd flesje met deze naam zich in de collectie bevindt draagt dit geen jaartal en komt de naam P.C. van Boetzelaer ook niet voor op de lijst van Amsterdamse burgemeesters.

Rechts: Jhr Mr Andries A. Deutz van Assendelft (1764-1833) Burgemeester van Amsterdam 1821-1824. Vanaf dat laatste jaar kende de stad slechts één burgemeester. Deze werd voor meer jaren benoemd.

F. van de Poll (1780-1853) Afstammend van een regentenfamilie. Voormalige directeur der Belastingen. Was burgemeester van 1828-1836 en trof bij zijn aantreden een schromelijk verwaarloosde schutterij en politie aan: nog geen honderd slecht betaalde agenten die geen uniform kregen en in leven bleven dank zij bijbaantjes. Met zijn driftige aard, gebrek aan sociale vaardigheden en vriendjespolitiek was hij niet de man om het in 1835 uitbrekende belastingoproer aan te pakken. Dat was een gevolg van de in 1833 afgekondigde Wet op Onroerend Goed waarbij eigenaren van een pand met een huurwaarde tot tachtig gulden belastingplichtig waren op straffe van beslaglegging. De 5000 eigenaren, rijke notabelen, weigerden te betalen als ze de kosten niet op de huurders konden verhalen. Die konden de 1 tot 1 1/2 gulden huur per week al nauwelijks opbrengen. Op 3 juli 1835 brak het oproer los, ook wel soeploodsooproer genoemd omdat het volk een houten loods in brand stak die onder meer voor soepuitdeling aan de armen gebruikt werd maar nu vol lag met in beslag genomen huisraad. De bewaking van zestig schutters zat juist binnen om te schuilen tegen de regen! Uiteindelijk zette de regering cavalerie in om de rust te herstellen. hetgeen mede tot van de Poll's aftreden voerde, ongetwijfeld tot voldoening van de tegen hem intrigerende griffier Copes van Hasselt. Frederik van de Poll zou enkele jaren later als parlamentslid de eerste spade in de grond steken tot drooglegging van de Haarlemmermeer. Succesvol is hij nergens geweest. Thorbecke ontsloeg hem uiteindelijk vanwege zijn conservatisme.

Mr. W.D. Cramer

Burgemeester 1836-1842. Schoonvader van de latere burgemeester C.H.B. Boot.

Links: Mr Gerlach C.J. van Reenen (1818-1893) Burgemeester 1850-1853. Als conservatief en als steunpilaar van koning Willem III werd hij, toen deze in 1853 zijn vertrouwen opzegde in Thorbecke vanwege de kwesties rond het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, benoemd als minister van Binnenlandse Zaken. In die functie regeerde hij als een soort onderkoning tot het overlijden van de koning waarna hij voorzitter werd van de voogdijraad over prinses Wilhelmina.

Rechts: Mr H. Provó Kluit (1803-1860) Van oorsprong advocaat. Werd in 1840 benoemd als opvolger van politiedirecteur Wiselius die tot 1938 zijn vroegere baas van de Poll had weten te overleven na het belastingoproer van 1835. Hij reorganiseerde de politie in zes sectoren, ieder met een commissaris en gaf de politie uniformen. Toen middels de nieuwe gemeentewet een hoofdcommissaris werd aangesteld en de functie van directeur politie verviel nam hij ontslag om in 1853 als burgemeester en daardoor alsnog hoofd van de politie weer terug te keren. Niet gewend of bereid om in overleg met wethouders en gemeenteraad te functioneren vertrok hij na zeven maanden toen een positie als lid van de Hoge Raad beschikbaar kwam.

Als geestelijke vaders van de zes oudste burgemeesterflesjes wordt wel gedacht aan het directeurskoppel Schmidt en Bont die rond 1880 bij Wijnand Fockink de scepter zwaaiden en die een hechte band met de burgemeester hadden. Mogelijk hebben zij de zes oudste flesjes laten beschilderen als een hommage aan het stadsbestuur. De Pijlsteeg en de daarnaast gelegen Halssteeg waren gelegen in het centrum van het Amsterdamse uitgaansleven. Toen de Halssteeg werd uitgebrouwen tot de tegenwoordige Damstraat kregen ze het voor elkaar dat er een passage werd aangelegd met recht van overpad waardoor de gevel van het proeflokaal in het volle zicht kwam te liggen. Die passage bestaat nog steeds maar werd afgesloten toen hotel Krasnapolsky eigenaar werd van alle betreffende panden.

De volgende serie van twaalf flesjes met 19^e eeuwse burgemeesters vormt ook een soort eenheid maar hier is het model typisch 19^e en 20^e eeuw met een hals/buik-verhouding van 10 tot 10. De beschrijving hiervan zou het initiatief zijn geweest van Pieter-Gijsbertie Hodenpijl, een markante figuur die na het sluiten van de distilleerderij van 1950 tot 1988 uitbater was van het proeflokaal van Wijnand Fockinck.

Links: Mr C.H.B. Boot (1855-18858). Zoon van een Hervormd predikant. Advocaat en gehuwd met de dochter van zijn voorganger, W.D.Cramer. Amateur dichter en lid van het Nederlands Letterkundig Genootschap. Zette zich als burgemeester in voor de Stichting Paleis van Volksvlijt. Werd in 1858 minister van Justitie. **Rechts: Mr J. Messchert van Vollenhoven** (1812-1881). Zoon van de bierbrouwer van Vollenhoven (Brouwerij 'De Gekroonde Valk' in 1949 overgenomen door Heineken). Van huis uit conservatief en Waals-Hervormd. Zwak bestuurder. Burgemeester van 1858-1866. Nam in dat jaar zelf ontslag vanwege de zwaarte van het ambt zonder veel indruk achter te laten. Werd lid Eerste en Tweede Kamer en voorzitter Nederlands Bijbel Genootschap

Mr C. Fock (1828-1910)

Telg uit een invloedrijke doopsgezinde familie van financiers. Hoewel zelf buitengewoon rijk leefde hij sober en hardwerkend. Achtereenvolgens burgemeester van Vreeland, Wijk bij Duurstede, Haarlem en Amsterdam (1866-1868). Overal regeerde hij met strakke hand en zat hij 's morgens als eerste achter zijn bureau. Hij had een goede neus voor het opsporen van overtollige ambtenaren die hij onmiddellijk ontsloeg hetgeen hem bijnamen opleverde als 'Canaillepak', 'Roode kanker' en 'Kleine kwast'. (waarschijnlijk was hij niet groot van stuk). In 1868 benoemd op het departement Binnenlandse Zaken waar hij zich inzette voor afschaffing van de doodstraf. Daarna Commissaris van de Koningin in Zuid-Holland. Fel tegenstander van religieuze bemoeienis in de politiek ('Anti-Rome en anti-Dordrecht') en eeuwig in gevecht met Thorbecke die hem op z'n 71ste eindelijk aan de kant wist te zetten.

Links: Jhr Mr C.J.A. den Tex (1824-1882). Afkomstig van een patriciërsgeacht. Oorspronkelijk advocaat in Amsterdam, vanaf 1866 lid van de Gemeenteraad en van 1868-1880 burgemeester, daarna tot zijn dood lid van de Eerste Kamer. Sociaal zeer actief getuige een lange lijst van nevenfuncties.

Rechts: Mr G. van Tienhoven (1841-1914) Was op zijn 28ste al hoogleraar aan de Amsterdamse universiteit. Burgemeester van 1880-1891. In dat jaar vroeg Koninging/regentes Emma, die hem bijzonder graag mocht, als formateur van een liberaal kabinet waarin hij van 1891-1894 minister van Buitenlandse zaken was. Commissaris van de koningin in Noord-Holland van 1897-1911.

Mr. S.A. Vening Meinesz (1833-1909).

Politicus en journalist. Begons zijn carrière als Hoofdredacteur van het Algemeen Handelsblad. Burgemeester van Rotterdam (1881-1891) en vervolgens van Amsterdam s1891-1901). In beide steden toonde hij een vaste hand van besturen. In Rotterdam heette hij nog gewoon Meinesz maar Sinds 1892 had hij Koninklijke goedkeuring om Vening, de naam van zijn moeder, aan zijn naam toe te voegen. Was lid van zowel de Eerste als de Tweede Kamer (dat kon toen nog) en vader van de bekende geofysicus Felix Vening Meinesz. Zowel in Rotterdam als in Amsterdam zijn straten naar hem vernoemd.

Links: Mr Dr W.F. van Leeuwen (1860-1930) Voortvarend bestuurder van Indische afkomst. Geboren in Soerabaja. Burgemeester van Amsterdam 1901-1910. Was de eerste voorzitter van de Raad van State die niet van adel was.

Rechts: Jhr Mr Dr A. Roëll (1864 -1940) Antonie Baron Roëll was achtereenvolgend burgemeester van Leeuwarden, Arnhem en Amsterdam (1910-1915). Daarna Comissaris van de koningin in Noord Holland in welke functie hij de opverstroming van de Zuiderzeekust meemaakte (1916), de drooglegging van de Wieringermeerpolder en de bouw van de Afsluitdijk.

Ir. C.W.J. Tellegen (1859-1921)

Burgemeester van Amsterdam 1915-1921. Heeft als oud-directeur Bouw en Woningtoezicht veel gedaan voor de volkshuisvesting. Hij zette zich volledig in voor uitvoering van de Woningwet van 1902 en als ontwerper van gebouwen in Arnhem wist hij hoe het moest. Zijn Amsterdamse Bouwverordening van 1905 maakte hem niet geliefd bij bouwondernemingen en architecten maar wel bij de bewoners. In Amsterdam is een straat naar hem genoemd.

Dr W. De Vlugt (1872-1945)

Lid van de Gemeenteraad in 1915 en wethouder in 1918. Van 1921-1941 burgermeester (van gereformeerde huize terwijl nog geen 5 % van de Amsterdamse bevolking tot die richting behoorde.) Toch kreeg hij de bijnaam ' Vader Willem' wat hem er niet van weerhield het Jordaanoproer van 1930 met harde hand uit elkaar te laten slaan. Als lid van de Anti Revolutionaire Partij, het politieke bolwerk van de gereformeerden, nam men het hem kwalijk dat hij in 1928 de Olympische Spelen op zondag bijwoonde. Was in het begin van de jaren '40 het boegbeeld van de ambivalentie die er bij de mannenbroeders heerste ten opzichte van de 'overheid', op dat moment de Duitse bezetter. Tijdens de februaristaking van 1941 dreigde hij zijn ambtenaren met ontslag als die aan de staking zouden meedoen maar niettemin werd het gehele college door de Duitsers ontslagen wegens 'gebrek aan medewerking'.

E.J. Voüte (1887-1950)

Afkomstig van een aristocratische Amsterdamse familie. Bracht zijn jeugd door in Nederlands Indië, was politiek actief en trok in 1938 de aandacht van de Duitsers toen hij zich op een aardrijkskundig congres keerde tegen de internationale kritiek op Duitsland. Werd door de Duitsers in 1941 benoemd tot burgemeester van Amsterdam. Onder zijn bewind werden zijn Joodse stad- en landgenoten massaal naar de vernietiging gevoerd met royale medewerking van politie, tram- en treinbestuurders. Hij was geen lid van de NSB maar wel van de Germaanse SS. Werd na de oorlog veroordeeld tot 3 ½ jaar cel hetgeen volgens menigeen tien keer zo lang had moeten zijn. Overleed een jaar na zijn vrijlating.

Mr A.J. d'Ailly (1902-1967) Deze zoon van een huisarts was burgemeester van 1946-1956. Daarvóór was hij onder andere kassier bij de Kasvereniging B.V. Tijdens de oorlog trad hij uiterst voorzichtig op tegen de Duitsers en weigerde Gijs van Hall, zijn latere opvolger als burgemeester, medewerking bij diens financiering van het verzet. Pas in de laatste fase van de oorlog stelde hij die houding bij. In 1944 deed hij ter financiering van de Spoorwegstaking mee aan wat wel de grootste fraude binnen de Nederlandse bankwereld is genoemd. Werd na de oorlog directeur bij de Nederlandse Bank. Als burgemeester maakte hij de inhuldiging van Juliana mee. Hij onderhield heel goede contacten met het Koningshuis, vooral met Wilhelmina en had vanwege zijn vele wereldreizen en landurige afwezigheid de bijnaam 'Vliegende burgermeester' en 'Burgemeester d'Ailleurs'

Mr. G.van Hall (1904-1977) was een van de meest interessante burgemeester die Amsterdam ooit gehad heeft en zeker degene met het meest heldhaftige oorlogsverleden. Van 1928-1931 deed hij internationale ervaring op bij een bank in New York en van 1931-1948 was hij directeur van het Amsterdamse Trusteekantoor N.V. waar ook de interessen van de aandeelhouders van de Leerdamse glasfabriek ondergebracht waren. Als commissaris van de Glasfabriek maakte hij tussen 1936 en 1938 de overlevingsstrijd mee van dat bedrijf en de uiteindelijke overname door de Verenigde Glasfabrieken te Schiedam. Tijdens de februaristaking raakte hij en zijn broer Walraven betrokken bij het verzet. Er was veel geld nodig voor de onderduikers, het verzet en de illegale pers en dat werd verkregen door leningen af te sluiten bij banken die zogenaamd terugbetaald werden middels valse documenten. 'Londen' stond daarbij garant voor de uiteindelijke terugbetaling. Bij dit gevaarlijke spel waren tien van de twaalf grote banken betrokken. De organisatie om de vele miljoenen uiteindelijk bij de onderduikers en de illegaliteit te krijgen bestond uit 1900 mensen die de van Halls slechts kenden onder hun schuilnaam. Zonder te weten wie hij was kregen de Duitsers broer Walraven uiteindelijk te pakken door verraad. Op 27 januari 1945 werd deze te Haarlem doodgeschoten.

In 1944 was de Nederlandse economie op sterven na dood en met de beste wil konden banken geen verklaring bedenken waarvoor een lening nodig kon zijn. Van Hall liet daarop valse schatkistpromessen maken die door de kassier-generaal van de Nederlandse Bank in de nachtelijke uren werden omgewisseld voor echte en die op hun beurt weer werden omgeruild voor contant geld. Via vijf banken werd op deze manier 2 miljoen gulden per week richting verzet gesluisd. Zonder de beide broers, de 'financiers van het verzet' had de illegaliteit de oorlog niet overleefd.

Het moet de verzetsman van Hall vreemd te moede zijn geweest burgemeester te worden van een stad waarvan het na de oorlog nooit gezuiverde politieapparaat als de belangrijkste handlanger van de Duitsers was opgetreden (vanaf 1942 ook zelfstandig werkzaam, zonder Duitse begeleiding), de Gemeente Tram maximale medewerking had verleend, de NS extra nachttreinen richting Westerbork had ingezet en de Gemeente Universiteit ieder die de loyaliteitsverklaring niet wilde tekenen had ontslagen en dan met grote letters 'VAN HALL TEN VAL' op de muren gekalkt te zien. Zo gebeurde het uiteindelijk toch Deze onbuigzame 'laatste van de regenten' was niet opgewassen tegen de onrust rond krakersbeweging, Provo en de herrie tijdens het huwelijk van Beatrix en Claus. In plaats van met de mensen in discussie te gaan liet hij er flink op losknuppelen en dat voerde uiteindelijk tot zijn eervol ontslag in 1967.

Dr I. Samkalden (1912-1999). Voordat hij burgemeester werd was Ivo Samkalden lid van de 2^e kamer en minster van Justitie. In die functie liet hij de beruchte oorlogsmisdadiger en kampbeul Willy Lages vrij wegens diens slechte gezondheid, een voorrecht dat diens slachtoffers nooit gehad hebben. Met die gezondheid bleek het later nogal mee te vallen. In de tien jaar dat Samkalden burgemeester was (1967-1977) bleef het onrustig in de stad met de herrie rond de aanleg van de Metro.

W. Polak (1924-1999) Als kind uit een Joods gezin wist Wim Polak als onderduiker het leven te redden. Zijn familie werd uitgemoord. Hij was journalist bij Het Vrije Volk en wethouder en staatsecretaris van financiën voordat hij burgemeester werd (1977-1983). In die functie maakte hij het waarschijnlijk grootste oproer mee dat Nederland ooit gekend heeft; het kroningsoproer tijdens de inhuldiging van Beatrix.

Al met al vertegenwoordigen de dertig ‘burgemeester-flesjes’ een interessant stuk geschiedenis van Amsterdam waarin het vaak rumoerig en soms ook tragisch toe ging. Vanaf de 19^e eeuw werd het min of meer mode om in zogenaamde volkskunst schenk- en voorraadflessen te beschilderen met maritieme scenes, wapenschilden, drinktaferelen en ‘tronies’. Ik ken naast deze serie burgemeesterflesjes geen voorbeeld waarbij deze traditie tot op de huidige dag wordt voortgezet, niet in de laatste plaats dank zij het enthousiasme van Joop de Koning, de helaas overleden uitbater van het proeflokaal ‘De drie Fleschjes’ en diens opvolger: Johannes Bulthuis.

De nieuwere flesjes zijn waarschijnlijk ooit te Leerdam aan de blaaspijp gemaakt van helder glas of half-kristal al is dat nu door de beschildering moeilijk waarneembaar. Wat op Leerdam als productieplaats duidt is dat bij alle flesjes in de bodem nog het litteken te zien van het pontielijzer waarmee de helper het werkstuk van de glasblazer overnam zodat deze de monding kon vormen. In een traditionele flessenfabriek zou dat een blaaspijp zijn geweest waarmee juist van te voren een soortgelijk flesje was gemaakt. Daardoor ontstaat een blaaspijppontiel of ook wel open pontielmerk. Bij de volgende serie, met portretten van burgemeesters uit de 20^e eeuw is duidelijk een andere schildershand aan het werk geweest, althans tot en met dat van Samkalden, burgemeester van 1967 tot 1977. De ‘portretten’ van zijn opvolgers Polak, van Thijn en Patijn zijn gemaakt door R. Schouten te Nieuw Venne en wijken af door hun enigszins caricaturale karakter.

Intmiddels is ‘De Drie Fleschjes’ in andere handen gekomen maar de gezichten van de vroegere burgervaders, staren er nog steeds door de vitrineruit en schijnen geïnteresseerd het drinkpatroon van de aanwezigen te volgen. Ze geven ons echter geen antwoord op de vraag wat tot de keus van afgebeelde burgemeesters heeft geleid. Er zijn er vele geweest in de 17^e en 18^e eeuw, meestal in koppels van vier jaarlijks benoemd waarbij het voorzitterschap iedere drie maanden wisselde. Met zes burgemeesters is deze groep maar magertjes vertegenwoordigd al is er over alle zes een interessant verhaal te vertellen. De 19^e eeuwse burgemeesters werden voor langere tijd benoemd en hier houdt de collectie burgemeesterflesjes redelijk gelijke tred al blijft het vreemd dat uit de 20^e eeuw wel de gedurende de oorlog collaborerende burgemeester E.J. Voûte staat afgebeeld maar niet zijn directe opvolger na de oorlog, de verzetsman Feike de Boer (1892-1976) die in de korte tijd dat hij burgemeester was zich krachtig inzette voor herstel van Schiphol en de Amsterdamse havens. Hij kreeg uit handen van Koningin Wilhelmina het motto dat sindsdien het wapen van Amsterdam siert: ‘Heldhaftig, Vastberaden, Barmhartig.’

Drs E. van Thijn. (1934- Van 1983-1994 burgemeester van Amsterdam en zeker een van de kleurrijkste. Als een kat negen levens heeft, had hij er minstens drie. In 1943 werd hij met zijn Joodse moeder op transport gesteld naar Westerbork maar door een list door zijn vader daaruit bevrijd. Hij verbleef op 18 verschillende onderduikadressen voordat hij door verraad weer in Westerbork terecht kwam. De spoorwegstaking behoeftte hem voor transport naar de gaskamers. In 1985 werden tegen de buitenmuur van zijn huis, een meter van zijn hoofdkussen, twee zware bommen geplaatst die gelukkig niet afgingen. Het was vermoedelijk een wraakactie voor de dood van een drugverslaafde kraker een gebeurtenis waaraan hij de kreten ‘van Thijn, moordenaar’ en ‘van Thijn van Zwijn’ te danken had. Later zou de D66 politicus Thom de Graaf hem ‘een rat’ noemen maar dat was na de zogenaamde ‘nacht van van Thijn’ waarin het vlaggeschip van D66, de gekozen burgermeester, door hem getorpedeerd werd.

Mr S. Patijn (1936-2007) Schelto Patijn, door de Amsterdammers liefderijk 'Ome Schel' genoemd, was burgemeester van 1994-2001. Eigenlijk had hij in 1982 burgemeester van Rotterdam willen worden maar minister Ed van Thijn gaf de voorkeur aan Bram Peper. Deze zoon van een jonkvrouwe en een kamerheer van Juliana is een opvallende niet-joodse figuur in de reeks van vier laatste burgemeesters. In 1988, als commissaris der koningin in Zuid Holland tekende hij een besluit waardoor Gedeputeerde Staten geen toestemming meer hoefde te geven voor het uitzetten van geld beneden de 200 miljoen. Dat voerde in 2001 tot een miljarden-schandaal in de zogenaamde Ceteco affaire. Hij was een van de twee burgemeesters die nog tijdens hun leven een flesje met hun afbeelding kregen uitgereikt.

Prof. Mr. Dr. Dr.h.c. Marinus Job Cohen.

Afkomstig uit een liberaal-Joods gezin, de tweede zoon van twee historici die zich in 1940 verloofden maar elkaar pas na de oorlog terug zagen. Zijn grootouders werden vermoord in Bergen-Belsen. Hij was na zijn rechtenstudie verbonden aan de Universiteit Maastricht als hoogleraar en later als Rector Magnificus. In 1993 werd hij staatssecretaris van Onderwijs en in 1998 staatssecretaris van Justitie. Op 15 januari 2001 volgde zijn benoeming als burgemeester van Amsterdam. Op 1 april 2001 sloot hij het eerste homohuwelijk en op 2 februari 2002 het burgerlijk huwelijk tussen kroonprins Willem Alexander en Maxima. Na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 sprak Cohen 's avonds tijdens een manifestatie op de Dam.

Op 12 maart 2010 legde hij zijn functie als burgemeester van Amsterdam neer om zich kandidaat te stellen voor de functie van minister-president omdat hij '*vanuit die positie wilde bijdragen aan een fatsoenlijke samenleving*' maar bij de Kamerverkiezingen kwam zijn PvdA één zetel te kort. Op 20 februari 2012 legde hij zijn functies als partijleider en fractievoorzitter neer.

Tegenwoordig is hij bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Leiden en voorzitter van Stichting voor Vluchtelingen Studenten UAF. Hij was voorzitter van de commissie die de rellen op 21 september 2012 in Haren onderzocht.

Eberhard Edzard van der Laan (1955-2017) groeide op als jongste in een Gereformeerd artsengezin, volgde Christelijk onderwijs en studeerde in 1983 cum laude af in de rechten aan de VU te Amsterdam. Hij werd achtereenvolgens assistent van de Amsterdamse PvdA wethouder Jan Schaefer, en verder namens die partij gemeenteraadslid, fractievoorzitter en lijsttrekker bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1998. In 2008 trad hij toe tot het kabinet Balkenende IV als minister voor Wonen, Wijken en Integratie maar in 2010 trok hij zich terug om zich kandidaat te stellen voor het burgemeesterschap van Amsterdam. Op 7 juli 2010 begon hij daar met zijn werkzaamheden. Zijn vermogen om zonder verhullend taalgebruik de communicatie tussen overheid, politiek en burgers te bevorderen leverde hem in 2013 de Machiavelliprijs op. In januari 2017 maakte hij bekend dat bij hem uitgezaaide longkanker was vastgesteld en op 18 september van dat jaar legde hij zijn taken neer nadat hij te horen had gekregen dat hij uitbehandeld was. Daarvoor was hij te gast geweest in het VPRO programma *Zomergasten*, een uitzending die bijna een miljoen kijkers trok. Op 20 september hielden honderden mensen voor zijn ambtswoning aan de Herengracht 502 een staande ovatie om hem, één van de meest geliefde burgemeesters, te bedanken met het lied *Aan de Amsterdamse Grachten*.

Twee dagen later werd hem de gouden Medaille van de Stad Amsterdam uitgereikt, voorzien van zijn motto: *Alles voor de stad*. Op 5 oktober overleed hij op 62-jarige leeftijd. Zijn laatste boodschap was: *Zorg goed voor de stad en voor elkaar*.

* Robert H. McNulty; *Common Beverage Bottles: Their Production, Use and Forms in Seventeenth- and Eighteenth-Century Netherlands*. Journal of Glass Studies, The Corning Museum of Glass, Volume XIII and XIV, 1971

** Willy Van Den Bossche *Antique Glass Bottles, Their History and Evolution (1500 – 1850)* Antique Collectors' Club, Woodbridge 2001.

*** J.de Brune; *Bankket-werk van Goede Gedachten*, Middelburg, 1660
deel 2 pagina 284; *'De wijn, bij de Griecken het grote peerd der poëten genoemt, wiens eyghenschap het ist wel te bijten; en achteruit te slaen. Elck wacht hem van sulcke ruaden. Daarom ist goed, met poëten wel te staan en haar kalkoenen niet te smaken'*.

Met dank aan: Peter Zwaal, Ton Vermeulen, Joop de Koning, Jan Galesloot .

The bottles that collectors have come to know as an 18th century 'Dutch Onions' were in most cases not made by Dutch glass blowers but outside the Netherlands in glass houses such as those in the North of Germany and in the region of Charleroi. Even the name 'Onion' is sometimes arbitrary as in the case of a bottle that was developed between 1720 and 1750 and is known as a 'Horse shoe bottle'. One glance at a picture and it is clear how appropriate is the name. With a wide base to give it stability, its pouring lip and a neck long enough to fit into a man's hand, it was an ideal bottle to be used as a decanter in pubs, pharmacies and households and that was exactly what they were meant for. During the 19th century they remained in use as such, long after the bulbous wine bottles of that era, which could not be stored in layers, were replaced by cylindrical ones. During the 19th century it became a custom to decorate storage bottles with maritime or drinking scenes or with a painting of some celebrity. For use in pubs, horse shoe bottles (Paardenhoefflessen in Dutch) were also decorated with the name of a specific drink, however there are no known horse shoe bottles with a seal. On the reverse side of the bottle one may often find measuring scratches, each indicating a 100 ml. content: probably the average serving of liqueur or genever.

Antique common utility bottles on average contain between 76 and 92 cl. Half-size antique wine bottles are quite rare but half-size horse shoe bottles have been used in larger quantities in pubs and restaurants to serve wine or spirits. For centuries this small bottle has been called 'calcoentje', a word that in old-French (calqhoun) and old-English (calkin) has become synonymous for a horse shoe. It is interesting that this small bottle under that same name has survived well into the 20th century as a single service bottle in restaurants.

In Amsterdam, two of the most picturesque taverns or 'tasting houses' are those of Wijnand Fockink, well frequented by visitors because of its close vicinity of the Krasnapolsky Hotel, and 'De Drie Fleschjes' (The Three Bottles), established in 1650, at a stone's throw from the Royal Palace. Distillery Wijnand Fockink, from 1679, was guardian of a unique series of thirty 'calcoentjes', the oldest nine bottles dating from the 18th century. Each is decorated with the image of one of the mayors of Amsterdam who served the city between 1588 and 2001 and carries on the reverse side a coat of arms. It is remarkable that not only the original bottle shape has survived through the ages but that the age-old tradition of decoration has been maintained until today. Together they represent the rich and often turbulent story of the Dutch capital. In the 1950's, as a result of changing ownership, the bottles were moved from the Wijnand Fockink premises to the 'Drie Fleschjes' where they can still be admired by visitors while sampling the traditional Dutch spirits in a unique, easy-going atmosphere. Since it is hard to make a choice between the two taverns, we recommend trying both places. You will not regret it.